

Recensioner

Doktorsavhandlingar i sociologi

Kitty Lassinantti, *Diagnosens dilemma: Identitet, anpassning och motstånd hos kvinnor med ADHD*. Uppsala: Uppsala Universitet, 2014

Doktoravhandlingen til Kitty Lassinantti er en kvalitativ intervjustudie av hvordan voksne kvinner med diagnosen ADHD forstår og beskriver seg selv. Avhandlingens nøkkelbegrep er identitet. Lassinantti legger vekt på å undersøke fortellersubjektet som aktør, men fortellingen er avgrenset av hvilke diskurser som finnes tilgjengelige. På den ene side viser Lassinantti til en motstandsidentitet som tar til motmæle mot den undertrykkelse en miskreditert posisjon kan bli gjenstand for, og på den annen side en passering som normal i forsøk på å skjule sine miskreditable egenskaper i sosiale sammenhenger. En biomedikalisert identitet oppleves både som en styrke gjennom å være en forklaring og gi ressurser i velferdssystemet, og samtidig som et problem gjennom å kunne utløse stigmatisering og et selvforsterkende utenforskap. Likedan har forskningen om farmakologisering påpekt dilemmaet mellom det medisinerne jeg-et og det autentiske ikke-medisinerne jeg-et.

Metodisk har Lassinantti intervjuet 16 voksne kvinner med diagnosen ADHD. De ble rekruttert gjennom nøkkelpersoner i interesseorganisasjoner for ADHD-rammede. Alle er under 50 og etnisk svenske. Denne avgrensningen i utvalget gir studien en noe svekket relevans til å forstå fenomenet farmakologisering og ADHD i forhold til sentrale befolkningsgrupper som innvandrere og eldre.

Identitet kobles i avhandlingen til fire nøkkelbegrep. Det første er biomedikalisering. I den klassiske medikaliseringen er det pasientaktivismen og legeprofesjonen som er drivkreftene. I biomedikaliseringen er drivkreftene flyttet til legemiddelindustrien som en stadig mer sentral pådriver, og derfor begrepet om *bi*medikalisering. Siden ADHD til forskjell fra for eksempel dysleksi behandles med psykofarmaka er begrepet biomedikalisering treffsikkert å bruke. Det er også en utbredt tendens til at mennesker generelt fortolker seg selv i nevrologiske termer og gjør bruk av legemidler til å bearbeide seg selv. Vi kan snakke om nevrokultur og farmakologisk selvrealisering. Det andre nøkkelbegrepet identitesarbeidet knyttes til er farmakologisering. Sosiale,

adferdsmessige og kroppslige forhold antas det kan forbedres med bruk av legemidler. Det skjer en tilpassing av kroppen i forhold til ideelle krav til funksjonalitet. Det tredje nøkkelbegrepet er funksjonalitet. Dette begrepet trekker på funksjonshemmingsforskningen (disability studies) som har introdusert det analytiske skillet mellom en medisinsk og sosial modell av funksjonshemming. Den sosiale modellen legger vekt på at samfunnet skaper funksjonshemmingen gjennom sine forestillinger om hva som er normalt. Lassinantti gjør bruk av begrepet funksjonalitet i stedet for det mer innarbeidede funksjonshemming for ikke å skape en forhåndsforståelse at vi utelukkende har med et hinder, et problem å gjøre. Dette er en relativt unyansert bruk som ikke er oppdatert på funksjonshemming som internasjonalt forskningsfelt. Det fjerde og siste analytiske begrepet er kjønn. Normer for hva som er feminint og hva som er maskulint er styrende for hvordan vi agerer som kjønnete vesener. Visse forestillinger om hva som er kvinnelig får betydning for hva som forstås som normalt og derigjennom for hva som er avvikende (ADHD) og trenger korreksjon (medisinering).

I sluttkapitlet løfter Lassinantti frem diagnosen som en identitetsposisjon. Det vil si at posisjonen som voksen kvinne med ADHD kan forstås som både tilpassing til og motstand mot biomakt. Her skur Lassinantti argumentasjonen til og spør om det er noe å streve etter å oppfylle kjønnsrolleforventninger. Kan vi ikke heller se det slik at diagnosen har emansipatorisk potensial? Kvinner med gutte-ADHD overskrider kjønnsrollemønstre, og utfordringer med husarbeid og mammarollen likeså. I stedet for å problematisere kjønnet arbeidsdeling, så farmakologiserer og disiplinerer vi dem som ikke makter å henge med.

Sluttkapitlet vektlegger aktørskapet. Det er et sammensatt aktørskap vi står overfor. For det første ser vi et biomedisinsk og farmakologisk aktørskap. For eksempel er kvinnene farmakologiske aktører gjennom å styre hvor mye medisin de skal ta, og diskuterer medisineringen opp mot en forståelse av autensitet uten medisineringen. For det andre ser vi et opposisjonelt aktørskap. Kvinnene tilpasser seg gjennom å bearbeide sin adferd samtidig som de formulerer kritikk mot et samfunn som diagnostiserer sine borgere på den måten som det finner sted gjennom ADHD. I tillegg finner Lassinantti også den eksistensielle dimensjonen der det finner sted en skyldredusering gjennom diagnosen. Kvinnene forstår at de ikke er late og dumme, men har en nevrologisk tilstand. Og det finner også sted en motstand, der for det første kreativitet og geskjeftighet løftes frem som egenskaper ved tilstanden som ligger til grunn for ADHD, og for det andre der samfunnsstrukturene utfordres med å gi for lite rom for annerledeshet, for eksempel for jenter å være på måter som forbindes med gutter og menns typiske adferd.

Med hensyn på etiske hensyn gir Lassinantti interessant diskusjon om forholdet mellom kvinnenes begrunnelse for å ville stille opp for forskningen på den ene side, og den kritiske innretning som Lassinantti legger opp til på den annen side. Kan hende ser kvinnene for seg medisinsk drevet forskning som skal utvikle en mer presis og effektiv behandling, og ikke en kritikk av den feminine normalitetens avviksdefinering av kvinner som for eksempel ikke er motivert for husarbeid. Det er dermed usikkert om kvinnene vet hva de har sagt ja til å bidra til gjennom å delta i Lassinanttis prosjekt.

Samlet sett er Lassinanttis arbeid en svært god avhandling. Det er noen ustødighe-
ter i forståelsen av funksjonshemming og det kan også spørres om Lassinantti tenderer
mot å være misfornøyd med de ADHD-rammede kvinnenes manglende motstand
mot den sosiale undertrykking hun mener deres farmakologiseringspraksis inngår i.
Men disse innvendingene skygger ikke for de særlig verdifulle nyansene Lassinantti
viser rundt det å skulle mestre en utfordrende hverdag og hvordan diagnose og medi-
sinering kommer i spill som mestringsredskaper. Lassinantti evner å reflektere etisk
rundt dette punktet ved å spørre om det er dette kvinnene forstår med å gi et bidrag
til forskningen? Mitt svar vil være at denne type forskning i den såkalte kritiske tra-
disjonen er det viktig å vinne gehør for. Det er betydningsfulle innsikter til samfun-
net og de rammedes eget kontinuerlige arbeid med å forstå hva vi holder på med når
vi gjør aktiv bruk av diagnoser og psykofarmaka.

Per Koren Solvang, Høgskolen i Oslo og Akershus

Övriga recensioner

Ekonomisk sociologi: En introduktion, Reza Azarian, Adel Daoud & Bengt Larsson (red.). Stockholm: Liber, 2014

Det är glädjande med böcker som vänder sig till en bredare läsekrets. *Ekonomisk sociologi: En introduktion* är som namnet anger en sådan lättillgänglig bok på svenska. Författarna är inspirerade av Neil J. Smelser och Richard Swedbergs bok från 2010, *The Handbook of Economic Sociology*, och den kan med fördel läsas som ett svenskt komplement. Men den svenska titeln förpliktar. Boken behandlar inte hela det sociologiska forskningsfältet om ekonomiska företeelser utan istället avspeglar boken till största delen en specifik forskningsinriktning inom sociologin som studerar det vi kallar ekonomi. Jag återkommer till detta.

Boken är uppdelad i tre delar. I den första ges läsaren ett överordnat perspektiv på tidigare litteratur och den nya utvecklingen inom ämnet, i den andra riktas fokus mot aktörer och institutioner på den ekonomiska arenan, och i den tredje och sista delen stiftas bekantskap med hur ekonomin förhåller sig till några mer moderna företeelser i dagens svenska samhälle. Författarna och redaktörerna är representanter för det yngre gardet av svenska sociologer som intresserar sig för ekonomiska företeelser. De är kritiskt nyfikna på hur ekonomi skall förstås och detta förhållningssätt vill de förmedla till läsare (s. 9). Vi får i många av kapitlen inblick i moderna, mestadels svenska företeelser som studerats genom det ekonomisk sociologis-

ka perspektivet. Det är ett mycket sympatiskt grepp, men som kanske borde gjorts mer explicit i början.

Jag skulle önskat att författarna inlett med att definiera "ekonomi". Trots att det ställs många relevanta och viktiga frågor i inledningen, inklusive att ekonomin kan ses som social konstruerad, så tas ekonomin för given. Den finns där redo att studeras ur ett sociologiskt perspektiv och därmed skall maktrelationer, konflikter och konsekvenser för människor men också för samhället i stort belysas. Det första kapitlet går istället igenom de klassiska tänkarnas syn på vad som ses vara ekonomi. Här hade jag önskat att den svenske ekonomisociologen som jag tror haft störst inverkan på de flesta författarna, Richard Swedberg, hade inspirerat någon att förklara och diskutera det semantiska ursprunget för ekonomi: att hushålla (vilket nämns i förbigående, s. 66). Ett sådant kapitel hade också hjälpt att göra distinktionen mellan ekonomi och marknad tydligare. Det finns glidningar, som i det annars så välskrivna kapitlet om "Ekonomi och miljö", som kanske borde ha hetat "Marknad och miljö", men också i inledningen. Jag undrar hur författarna ser på frågan om det finns en ekonomi utan marknader?

För det är inte alltid lätt att förstå marknader ur ett ekonomiskt sociologiskt perspektiv när man ser på den så kallade marknaden för bostadsrätter. Kapitlet tar upp många fina insikter om att det är annat än pris, utbud och efterfrågan som skapar denna marknad och understryker att vi inte talar om en marknad utan om marknader. Marknaden för bostadsrätter beskrivs som "inbäddade" i andra marknader som dem för krediter och arbete. Men "köparna" på bostadsrättmarknaden behöver eller vill ha en ny bostad och det finns det också andra former för: att köpa hus eller att hyra som också bör nämnas som alternativ. Den noggranne kanske invänder att hyresmarknaden inte är en marknad, men den kan vara det. På den mycket konstiga bostadsrättmarknaden i Stockholm är det inte ovanligt med "pengar under bordet" för en attraktiv hyreslägenhet. Och det är ju också ett slags marknad.

Vilket leder mig till önskemål om det som inte kom med. Det är speciellt två ämnen som jag önskat få ta plats i boken: informell ekonomi och fattigdom. Antropologen Keith Hart insåg under sitt fältarbete i Accra, Ghana i slutet av 1970-talet att människor arbetade hela tiden och med allt möjligt i en stad som officiellt hade mycket hög arbetslöshet. Då föddes begreppet informell ekonomi, ett begrepp som snabbt anammades av till exempel ILO, *International Labour Organization*. Informell ekonomi omfattar allt från det obetalda, dagliga hemarbetet, via oregistrerade byten av tjänster till den rent svarta ekonomin och rentav kriminella aktiviteter. Bara för att dessa transaktioner som har ett värde för de som involveras inte kan kvantifieras i pengar så betyder det ju inte att dessa transaktioner inte finns. Alla människor ger, får och ger igen saker och tjänster som alternativt kunde ha varit marknadstransaktioner. Dessutom finns mängder av människor även i Sverige som dagligen överlever genom att till exempel arbeta svart. Vilket leder oss till ämnet fattigdom, en företeelse som mänskligheten tyvärr aldrig verkar kunna göra sig av med. Att inte ha tillräckligt för att leva ett drägligt liv finns det exempel på även i välståndlandet Sverige eller att rent av behöva tigga för överlevnad är något som vi de senaste åren så tydligt blivit påmin-

da om i gatulivet. Hur skall vi förstå fattigdom som samhällelig företeelse?

Språkligt blandas riktigt bra och läsvärda bidrag med några kapitel där boken vunnit på ett mer handfast redaktörskap. Det var speciellt ett nöje att läsa kapitlen om företagsnätverk, konsumtion, arbetsmarknadsmodeller, samt det inledande kapitlet om den nya ekonomiska sociologin. De är pedagogiska samtidigt som de ger empiriska insikter, precis vad en introduktion till ett område skall ge. Kapitlet om ekonomi och miljö presenterade både olika sätt att både förstå men också förslag till förbättringar av miljön och i kapitlet om skatteparadis får vi en fin genomgång om dessa märkliga ställens utveckling men också av det jobb som gjorts för att begränsa deras roll. Det handlar ju i grund och botten om ekonomisk planering, det vill säga med skatter.

Syftningar och referensskrivande borde dock ha kontrollerats en gång till. Man kan förledas att tro att Harrison White skrivit om Kungsholmens bostadsmarknad (s. 99). Dessutom finns det en del konstiga svengelska skrivningar — med all respekt borde vi väl finna ett bättre uttryck än 'den materiella vändningen', *the material turn* och 'återvarufiering', *recommodification*? I kapitlet om den performativa ekonomin har redaktörerna heller inte bestämt sig för vad som skall beskrivas kursivt och mellan citattecken, dessutom är här de engelska uttrycken alltför lödiga. Onödiga överseelser som dock sammantaget ger ett hafsigt intryck. Och ingen bok med akademiska ambitioner borde heller vara utan ett ordentligt index.

Sammanfattningsvis är dock *Ekonomisk sociologi* ett berömvärt försök att i liten skala skapa en svensk handbok om ekonomisk sociologi. Denna bok förtjänar en andra, något utvidgad utgåva, där redaktörerna får möjlighet att adressera de tillkortakommanden som beskrivits ovan.

Lotta Björklund Larsen, Linköpings Universitet

Sven E. O. Hort, *Social policy, welfare state, and civil society in Sweden. Vol. 2, The lost world of social democracy 1988–2015.* Lund: Arkiv, 2014

Sven E. O. Horts studier om den historiska utvecklingen av svensk välfärd har återutgivits i en ny och utvidgad version (tidigare hette författaren Olsson och versionen *Social policy and welfare state in Sweden*). Volym I innehåller den tidigare utgåvans kapitel om utvecklingen fram till 1990-talet, medan den andra volymen omfattar fem nya kapitel. Då första volymens äldre texter redan blivit berömda och recenserade i bland annat *Acta sociologica* och *American journal of sociology*, fokuserar jag här endast på den nyare volym II.

Volym II omfattar fem kapitel som beskrivs av förlaget som essays och som författaren själv kallar för eftertankar och noteringar, vilket träffar väl karaktären av texterna. Tematiskt handlar kapitlen om utvecklingen av svensk och nordisk välfärd sedan 1990-talet (kapitel 2, 3 och 5), rollen för civilsamhället (kapitel 4) och utvecklingen av välfärdsforskningen (kapitel 1). I tillägg finns det en summerande essay och ett

mer personligt hållet appendix. Kapitlen i volym II kan dels ses som tillägg till och dels även som Horts egen kritik av de begränsningar som han ser i de äldre kapitlen i volym I.

Hort försöker fånga de viktigaste utvecklingslinjerna av välfärden under de senare decennierna i Sverige och arbetet underbyggs av hans beläsenhet och kunnighet. Hans förslag på tolkningen av den nyare utvecklingen sätter han ofta i perspektiv av den svenska och internationella historien sedan 1800-talet. Han lyfter flera teser om vad som kännetecknar utvecklingen och bjuder på flera teoretiska infallsvinklar. Hans resonemang väcker nyfikenhet, men kan inte anses vara utarbetade hypoteser som diskuterar fördelar och nackdelar av olika tolkningsförslag.

Första kapitlet beskriver utvecklingen av välfärdstatsforskningen i kontexten av den samhällseliga utvecklingen ("Mapping comparative welfare state research"). Hort lyfter fram att utvecklingen av den samhällseliga kontexten föranledde välfärdstatsforskare att bredda och förfina sina teorier för att inkludera bland annat välfärdsangelägenheter vad gäller kvinnor och etnisk-kulturella minoriteter och allt fler länder och kontinenter. Vidare blev forskare enligt Hort påverkade av ett flertal kritiker, det gäller till exempel kritiken för att vara för statsorienterade och därmed försumma att ta hänsyn till civilsamhället. Kapitlet är främst av intresse för välfärdstatsforskare.

Andra kapitlet fokuserar på socialpolitikens utveckling i en snävare bemärkelse ("The social welfare-industrial complex: Social policy and programmes 1990–2014"). Hort undersöker huruvida svensk socialpolitik blev ombyggd eller nedmonterad. Han kommer fram till att bostadspolitiken blev tydligast nedmonterad, medan andra program drabbades av mera begränsade nedskärningar och privatiseringar. Överlag ser Hort en förändrad, mera selektiv och privatiserad form av socialpolitik i Sverige sedan 1990-talet.

Tredje kapitlet försöker fånga de social-strukturella betingelserna och de maktpolitiska konstellationer som präglade socialpolitikens utveckling, som delvis redan omskrivs i kapitel två (The lost world of the social democratic welfare regime type, 1988–2014). Här konstaterar Hort ett byte från en socialdemokratisk dominerad välfärdsdiskurs, stödd av folkrörelserna och partierna, till en liberal marknadsdiskurs som understöds av en maktförskjutning till en centraliserad elit och inspektionsstat.

Det fjärde kapitlet beskriver förändringarna av och för civilsamhället ("Civil society: challenging the welfare state since the 1990s"). Han tolkar det kommunala välfärdssamhället bestående av kommunerna, folkrörelserna, partierna, frivilliga organisationer och privata, offentligt-finansierade aktörer som en del av civilsamhället. Civilsamhället utsätts dock för ett starkt förändringstryck på grund av de gamla folkrörelsernas försvagning och genom privatiseringar och inkludering av privata, offentligt-finansierade aktörer. Hort lyfter fram ett förnyat intresse hos Svenska kyrkan, andra andliga rörelser, kvinno- och miljörörelsen samt en etno-nationalistisk rörelse, som del av återkommande protester och motstånd mot välfärdsstatens förändringar.

Det femte kapitlet lyfter blicken för att inkludera jämte Sverige även de andra nordiska staterna och deras välfärdsutveckling ("A republican-secular society under the umbrella of the Nordic model?"). Hort anser att det finns fog för att se en gemensam modell, som inkluderar alla nordiska samhällen, trots skillnaderna. Han anser

dock att särskilt förändringarna i Sverige utmanar synen på en gemensam modell och dess framtid på grund av de starka globala och liberala påtryckningarna.

I den avslutande sista essayen ("2015 and beyond: The global advance of the eurasian social welfare state?") presenterar Hort en sammanfattning av hela utgåvan och i tillägg två konceptuella figurer över utvecklingen av "common pool resource institutions" och "imagined welfare communities" sedan 1800-talet fram till idag.

Kapitlen i volym II innehåller flera historiska detaljer, episoder och data, men författaren argumenterar sällan för varför just dessa detaljer och episoder presenteras, vilket ofta ger resonemanget en något lös och ad hoc-artad karaktär. Hort föreslår också flera infallsvinklar på hur man kunde kategorisera och förstå välfärd: Så kallar han genomgående välfärdsarrangemang med hänvisning till Elinor Ostrom "common pool resource institutions" eller välfärdsorganisationer som "imagined welfare communities" med hänvisning till Benedict Anderson, men läsaren får endast exempel och relativt korta och skissartade förklaringar för innebörden av dessa beteckningar (varför blir hans *common pool resources* utan *tragedy of the commons*?, och varför väljs idén om *imagined welfare communities*, som mestadels beskrivs som ganska reella lagliga och organisatoriska fenomen?).

Sammanfattningsvis ger volym II en inspirerande läsning och man kan hoppas att de presenterade idéer kommer att utvecklas framöver.

Ingrid Grosse, Högskolan Dalarna

***Introduction to political sociology*, Benedikte Brincker (red.).
Köpenhamn: Hans Reitzel, 2013**

Introduction to political sociology är som titeln antyder en introducerande lärobok i den politiska sociologin. Den politiska sociologin är en underdisciplin till både statsvetenskapen och sociologin och innehåller sådana teorier som inrymmer både politiska och samhällsrelaterade aspekter. Den politiska sociologin är därmed en naturlig del av både statsvetenskapen och sociologin. Som i varje vetenskapligt område har det skapats en varierad flora av teorier. Varje introducerande bok i ämnet har därför att göra ett urval av områden att introducera till läsaren.

De ämnen som boken tar upp är fokuserade i fyra områden. Första delen av boken behandlar fundamenta såsom statsformation, legitimitet, demokrati och byråkrati. Nästa del handlar om institutioner och tar till exempel upp marknadsekonomi, kön och välfärd. Tredje avsnittet berör politik och samhällets sammanhållning genom kapitel som handlar om partier, massmedia och civilsamhället. Därefter kommer ett avsnitt som handlar om samhällen och gemensamt handlande med kapitel om sociala rörelser, förhållandet mellan stat och nation samt krig. Det sista avsnittet heter "transformations" och har kapitel som rör Europas integration, finansiella kriser och politisk globalisering.

Vilka teman saknas då i boken? I inledningen tar redaktören själv upp denna frågeställning. Ett tema som saknar eget kapitel är till exempel klass och klasskonflikter, ett klassiskt tema i den politiska sociologin. Enligt Brincker ingår dock klassbegreppet i andra kapitel. Jag hade gärna sett ett kapitel om de postmoderna förändringarna av värderingar som skett i västvärlden från 1970-talet. Förändrade värderingar medför att förutsättningarna för politiken ändras och kan vara en orsak till en instabil väljarkår och politikernas ökande benägenhet att anpassa sin agenda efter rådande opinionsströmmar. Dessutom är forskningen som genomförs inom ramen för World Values Survey en av de största samhällsvetenskapliga satsningarna någonsin. Området är ett utmärkt exempel på politisk sociologi och att det inte tas upp någonstans i boken är en klar brist.

Syftet med boken är ”to offer students of political sociology an introduction to the field: a primer to kindle their interest” (s. 9). Syftet är dock så allmänt hållet att det inte går att relatera till bokens förtjänster eller brister. För detta ändamål behöver jag ta fram kriterier för att bedöma om bokens syfte uppfyllts. En introduktion i ett ämne bör ju vara både kärnfull och göra att studenterna efter introduktionen fått kunskap om forskningsfronten. En introducerande bok bör också diskutera den metod som forskarna använt i sina studier. Det är troligt att innehållet i boken är allt som många studenter får sig till livs av ämnet. Därför är det viktigt att boken får en tillräcklig vetenskaplig verkshöjd. Det är också viktigt att en introducerande bok är rikligt försedd med referenser. Introduktionsböcker ska både fungera som referensverk samt vara en startpunkt för fortsatta studier.

Så hur klarar boken sig i förhållande till de kriterier jag skissat ovan? *Introduction to political sociology* är en antologi med bidrag av olika författare. Styrningen av författarna synes vara obetydlig vilket gör att bokens kapitel spretar i upplägg. Sammanfattningsvis kan dock sägas att det finns enstaka kapitel som klarar kriterierna ovan men att det också finns kapitel som är klart svagare. Tyvärr är antalet svaga kapitel fler än antalet starka kapitel. Fokus på klassiker (till exempel Marx eller Weber) är ett inslag som får ta plats på bekostnad av mer modern forskning. Klassikerna är viktiga för alla forskare eftersom detta gör att man får ett historiskt perspektiv på det nutida forskningsläget. Men i en introducerande lärobok, där antalet sidor är begränsat, är klassikerna ett inslag som kan offras.

Ett kapitel som uppfyller ovanstående kriterier på ett förtjänstfullt sätt är kapitlet ”Media and politics” av Anker Brink Lund och Mark Blach-Örsten. Författarna koncentrerar sig på modern teori vilket innebär att klassikerna nästan helt faller bort. Vidare är kapitlets behandling av media som institution, agendasättare och nischvårdare elegant skrivna. Konsekvensen av att författarna redovisar ett nuläge för forskningen är att de hänvisar till hela 36 referenser varav 19 från 2000-talet. Dessutom är kapitlet skrivet så att rudimentära metodrekommendationer skyntar fram mellan raderna. Ett ännu skarpare metodperspektiv hade varit bra, men som så ofta kan man inte få allt. För en student som ska skriva en uppsats med medianalytiskt perspektiv utgör detta kapitel ändå en god start.

I motsats till det ovanstående kapitlet kunde ”Market and state” skrivits bättre. Kapitlet har en essäistisk framtoning där referenser är sällsynta och där modern forsk-

ning med några få undantag saknas. Istället för forskningsfronten presenteras grundläggande begrepp som exempelvis marknad, stat och utvecklingsstat inom ramen för fri diskussion. Det är därför naturligt att kapitlet endast använder sig av 12 referenser varav två är från 2000-talet. Med ett bristfälligt forskningsperspektiv är det kanske inte förvånande att metodperspektivet helt saknas.

Om politisk sociologi definieras som de områden där politik och samhälle möts menar jag att kapitlet om Europeisk integration och governance inte hör hemma i boken. Eftersom kapitlets fokus ligger mot politiken och då de aktörer som staten samverkar med i samhällsstyrningen helt saknas är området i princip att anse som renodlad statsvetenskap. Så som kapitlet behandlar governance passar det inte in i den politisksociologiska terminologin. Ett annat kapitel som inte passar in i boken är "Democracy and legitimacy". Detta kapitel har ett utpräglat normativt anslag vilket gör att det passar inom den politiska teorin men inte inom den politiska sociologin.

Av texten ovan framgår att boken har fler brister än förtjänster. Mycket av den kritik jag uttalar gäller dock för alla introduktionsböcker. Den avgörande frågan är istället om boken sammantaget håller en tillräckligt hög kvalitet. Här menar jag att boken nöjaktigt kan sägas leva upp till de krav som bör ställas på en introduktionsbok. Mycket av kritiken ska främst ses som invändningar mot den låga nivå som denna typ av böcker ofta håller. Jag kommer inte ifrån att det återspeglar låga förväntningar på studenterna vilket jag inte tror att studenterna vare sig förtjänar eller tjänar på.

Fredrik Bonander, Örebro Universitet

Knowledge and evidence: Investigating technologies in practice,
Boel Berner & Corinna Kruse (red.). Linköping: Linköpings
Universitet, 2013

Vad är vetenskaplig kunskap, och hur bevisas den genom teknologiska interventioner? Hur blir kort och gott något sant? Antologin *Knowledge and evidence: Investigating technologies in practice* är ett aktuellt försök att ta nya tag i denna ständigt gäckande fråga. Från Merton och Kuhns vetenskapsociologiska insikter i kollektiva normer och världsbilders roll för kunskapsproduktion, via det "starka programmet" kunskapsociologiska skola, till den mer praktikinriktade *Science and Technology Studies* (STS) fokus på hur kunskap görs, har frågor om kunskap och fakta och dess relation till verkligheten, utgjort ett sociologisk välutforskat fält. Pickering formulerade, i boken *The mangle of practice: Time, agency and science*, tillnärmelsesättet på följande, fortfarande högaktuella sätt:

Whereas one could once get away with thinking of scientific culture as simply a field of knowledge, in what follows I take "culture" in a broad sense, to denote the "made things" of science, in which I include skills and social relations, machines and instruments, as well as scientific facts and theories (1995, s. 3).

Kunskap görs med andra ord kulturellt, praktiker och teknologier producerar vetenskapliga fakta. STS och kunskapssociologin har parallellt utvecklat metoder för att följa hela processer av kunskapsproduktion – ”upstream” såväl som ”downstream” – hur skapas kunskap och hur används evidens för att reglera och producera vissa praktiker och inte andra? Feministiska, postkoloniala, kulturstudier och posthumanistiska influenser har genom åren påverkat kunskapsociologin och STS och därigenom breddat dess fokus och reflexiva potential (se till exempel Galis och Hanssons kapitel). Detta har varit viktigt inte minst för att ifrågasätta den linjära och enkelriktade processen som impliceras av strömmetaforen. Kunskap ”strömmar” inte uppifrån och ner – från forskare till praktiker och allmänhet – utan skapas ofta i komplexa nätverk av aktörer (människor, andra djur, bakterier, maskiner) och i cirkulära processer genom mängder av sociala arenor: politik, vetenskap, media, kultur, utbildning, industri och så vidare.

Vad är det då som föranleder en ny antologi på området år 2013? Vilka pågående diskussioner vill redaktörerna att författarna ska delta i och bidra till? Det ska i sammanhanget påpekas att antologin utgörs av ett stort antal tidigare publicerade artiklar/bokkapitel, som nu sätts samman i en ny kontext. Författarna har alla koppling till *Tema teknik och social förändring*, Linköpings universitet, som är Sveriges äldsta och största STS-miljö. Antologin är förutom ett kort introducerande kapitel av redaktörerna, uppdelad i fyra delar: *Part I Creating knowledge and evidence*, *Part II Learning technologies*, *Part III Work and knowledge* och *Part IV Concluding remarks*. Jag har inte utrymme att vare sig referera eller kritiskt reflektera över de många olika, var och en mycket rika och insatta bidragen, utan inriktar mig på att lyfta fram några centrala och genomgående teman. För trots den potentiella spretigheten som kommer sig av kapitlens skilda fokus, finns röda trådar som löper genom antologins fyra delar och 12 kapitel. För det första är temat praktiker som på olika sätt producerar kunskap genom teknologier och deras materialitet: vetenskaplig och annan kunskapspraktik är intimt sammanvävd med maskinerier, vilka sammantaget producerar kunskap och fakta. Det handlar om högt och lågt, från komplexa former av ”functional neuroimaging” (Dussauges kapitel) som producerar kunskap om den hjärnbaserade sexualiteten, lärandet av *Computer Numerized Control* (CNS) som en nyckel till en form av disciplinerad regelbaserad arbetsform (Berners kapitel) till post-it lappars medskapande av ”rena data” i kliniska provningar (Helgessons kapitel) – alla kapitel belyser i olika grad det praktiska görandet av kunskap med hjälp av diskursiva och materiella resurser.

Det andra temat utgörs av social, kulturell och politisk situering av dessa praktiker. Vetenskaplig kunskapsproduktion – inklusive sociologisk sådan – är som bekant inte frikopplad från det sammanhang i vilket den produceras, den är inte ”oskyldig”. En viktig fråga är därmed att undersöka hur kunskapen cirkuleras och (re)produceras utanför laboratoriet. Här reses frågor om klassrummets och studieplanens konstituerande betydelse (Gybergs & Lees kapitel), om läkemedelsindustrins roll för utvecklandet av nya diagnoser (Johnsons kapitel) och om juridikens och polisens arbete i förundersökningar (Kruses andra kapitel). Med andra ord greppar antologin tag om teknovetenskaplig praktik i ständig rörelse genom olika sfärer och institutioner.

Jag vill i tillägg lyfta ytterligare ett spår som jag finner särskilt intressant, då det innehåller spänningar som är av generell betydelse. Det handlar om osynliggöranden och synliggöranden, om att sätta vissa observationer i förgrunden, medan andra placeras i bakgrunden. Genom detta förfarande tvättas fakta från ovidkommande anomalier eller ”oljud”, och själva kunskapsproduktionen ”blackboxas”. I Dussauges kapitel *”The experimental neuro-framing of sexuality”*, visar hon hur forskningsdesignen gällande studier av sexuell läggning med hjälp av hjärnskanning, via urval av försökspersoner systematiskt exkluderar vissa kategorier av sexualiteter. Det är väl känt i psykologisk litteratur från 60-talet och framåt att sexuell attraktion, praktik och identitet inte enkelt låter sig fångas i den binära konstruktionen homo eller hetero. Men neuropsykologiska studier av sexualitet utgår trots detta från en binär sexualitets- och genuskonstruktion. Genom att exkludera subjekt som säger sig vara allt från bisexuella till att ha viss attraktion till det egna könet, studeras i själva verket en avvikande del av den totala populationen: yngre människor med tydliga hetero- eller homosexuella preferenser. Med hjälp av begreppet *”neuro-framing”*, argumenterar Dussauge för att designen får konsekvenser på begreppslig såväl som kroppslig, materiell nivå:

On the material level, bodies and brains are recruited, instructed and made to perform sexual scripts which in turn build on implicit or explicit assumptions about sexuality, gender, behavior and the brain (s. 47).

På liknande sätt beskriver Helgesson i kapitlet *”From dirty data to credible scientific evidence”*, hur data från stora kliniska medicinska provningar genomgår en typ av ”tvättning”, återigen är det störningar eller oljud som måste tas bort för att fakta ska framträda. Helgessons studie är informativ och gäller ett område som STS-forskare alltför sällan beforskar: digitaliseringen av data. Med andra ord handlar det om ett slags inskription, data av den här volymen och arten kan inte tolkas utan teknologiska praktiker. Men det handlar inte om att mata in siffror i ena änden och ta emot fakta i den andra, utan om något som Kruse också diskuterar i sitt kapitel om forensiska fakta: att mycket mer vardagliga handlingar, värderingspraktiker och förkroppsligade rutiner måste till för att omvandla data. De vetenskapliga objekten måste *transformeras* till källor för information, med hjälp av mått och steg. Genom att vissa data hanteras som ”rena” och andra som ”orena”, som anomalier, skapas en förgrund genom vilken ett visst mönster framträder. Städandet lämnar heller inga särskilda spår efter sig:

The clean data consists of fewer distinguishable errors and other peculiarities. [...] The cleaning clearly contributes to producing data with relatively few distinguishable errors, but leaves at the same time not that many visible marks of its own work (s. 92).

Liksom i fallet med hjärnskanningen ovan, som producerar kunskap om normal och avvikande sexualitet utifrån ett urval som i sig bygger på en exkluderande norm, producerar de randomiserade kliniska provningarna belägg som till synes är oantastliga men som bygger på exkluderandet av störande data enligt etablerade normer och rutiner.

Som redan nämnts har de enskilda bidragen tidigare publicerats i andra sammanhang, vilket möjligen bidrar till den höga nivån på kapitlen. Några kritiska reflektioner rör snarare helheten, samlingen av kapitel. Här finner jag introduktionen alltför knapp. Vilka bidrag man förväntar sig ge och vilket sammanhanget för diskussionen

är, framgår inte. Vad gäller själva rubriken *Knowledge and evidence*, så används begreppet kunskap på vitt skilda sätt. Det är inget fel i det, problemet är att det inte synliggörs och inte heller får utgöra en produktiv kraft. Rubrikens andra begrepp *evidence* – belägg, fakta eller bevis (hur man nu ska översätta den engelska termen) – utgör inte i sig heller ett begrepp som problematiseras explicit. På senare år har begreppet ”evidens” som betecknar bästa möjliga kunskap, smugit sig in på många områden och vi talar idag om evidensbaserad medicin, pedagogik och socialt arbete, för att nämna några. Här förstås vetenskapliga fakta, om de följer vissa fastlagda kriterier, som oantastliga. Men diskussionen om evidens som ett begrepp med förnyad retorisk kraft är i stort sett frånvarande. En tolkning som jag gör efter att ha läst boken är att begreppet *evidence* används som en ingång, ett redskap för att synliggöra kunskapsproduktions ständiga pendlande och kreativa pillande mellan å ena sidan standardiserande/sammanhållande strävanden och processer, och upplösande/skingrande rörelser, å andra. Som ett sådant analytiskt redskap tillhandahåller antologin en rad inspirerande bidrag som förtjänar att läsas brett.

Tora Holmberg, Uppsala Universitet

Referens

Pickering, A. *The mangle of practice: Time, agency and science*. Chicago: University of Chicago Press, 1995

Per Otnes, Dag Østerberg, Hans Ebbing & Olav Mjaatvedt, *Hans Skjervheim: En kritisk nylesning*. Oslo: Abstrakt forlag, 2014

Filosofen Hans Skjervheim (1926–1999) har varit och är möjligen fortfarande något av en mytisk figur i norskt tankeliv. Han var den som mot slutet av 1950-talet startade vad som har kallats den norska positivismstriden, men som kanske snarare borde kallas den norska positivismkritiken. Framför allt två publikationer av Skjervheim kan nämnas i detta sammanhang: artikeln ”Deltaker og tilskodar” och magisteravhandlingen ”Objectivism and the study of man”. Under 1960-talet kom Skjervheim att bli en portalfigur för den norska studentrevolten, trots att han själv aldrig var marxist av någon schattering. Men han kunde bli en fadersgestalt för vänstersinnade studenter därför att det i hög grad var han som riktade blicken mot och introducerade de tänkare och tanketraditioner, till exempel den kritiska teorin, som kunde användas för att kritisera både universitetet och samhället i stort. Efter en misslyckad sejour vid Roskilde Universitetscenter vid mitten av 1970-talet återvände Skjervheim till Norge och Bergen grundligt befriad ifrån sina sista illusioner om den radikala vänsterrörelsen. I stället blev han en ivrig försvarare av de så kallade nya filosoferna (Lévy, Glucksmann med flera) och deras kritik av den reellt existerande socialismen. Skjervheim var fortsatt verksam vid universitetet i Bergen fram

till början av 1990-talet, men sin storhetstid hade han då bakom sig. Till de norska filosofer och samhällsvetare som tidigt tog djupa intryck av Skjervheim hör Dag Østerberg, Rune Slagstad och Jon Hellesnes.

För Skjervheim innebar objektivismen eller positivismen inom filosofin och samhällsvetenskapen först och främst att man väljer att behandla människan som ett föremål bland andra föremål, kort sagt, objektiverar henne. Detta kan göras inte bara inom vetenskapen utan även i olika praktiska sammanhang. Man eliminerar därigenom kategorier som ”mening” och ”intentionalitet” från studiet av människan, man eliminerar även den frihetsdimension som enligt Skjervheim väsentligen tillhör människan, och man bortser från att människan också alltid är en deltagare i samhällslivet som aktivt tar ställning till olika samhällseliga företeelser. Från början var existensfilosofin Skjervheims främsta inspirationskälla, efter hand tog han starka intryck av till exempel Adorno och Habermas. I det första bandet av *Theorie des kommunikativen Handelns* (1981) går Habermas i sin tur förhållandevis utförligt in på Skjervheims position och tillerkänner denne något av en pionjärstatus.

Nyligen utkom boken *Hans Skjervheim: En kritisk nyläsning*. Den rymmer bidrag av fyra författare: Per Otnes, Dag Østerberg, Hans Ebbing och Olav Mjaatvedt. De tre förstnämnda är alla födda åren kring 1940, den sistnämnde däremot 1958. Framför allt de tre äldre bidragsgivarna tillhör dem som i sin ungdom påverkades av Skjervheim, och det torde vittna om dennes fascinationskraft att de efter uppnådd pensionsålder vänder tillbaka till mannen och verket. Det handlar dock inte om en senkommen hyllningsskrift, utan som titeln indikerar om en kritisk nyläsning: Vad finns det att kritisera? Vad finns det som är av bestående värde i Skjervheims verk?

Per Otnes har författat inte mindre än tre av bokens bidrag (förutom en kortare inledning). Han skriver om Skjervheims bakgrund i en bondemiljö på det norska västlandet, som kontrasterar mot till exempel Arne Næss uppväxt i en högborgerlig Oslomiljö. Otnes genomför även en kritisk nyläsning av Skjervheims berömda artikel ”Deltaker og tilskodar”, och finner att denna i flera avseenden är oklar och otillfredsställande, samt diskuterar positivismkritiken utifrån ett antal centrala texter av norska sociologer från skiftande tidpunkter. Dag Østerberg tar i det ena av sina båda bidrag upp Skjervheims kritik av objektivismen och sonderar terrängen för vad en icke-objektivistisk ståndpunkt inom filosofin kan innebära. I sitt andra bidrag genomför Østerberg en intressant jämförelse mellan Skjervheim och Næss utifrån ledmotivet ”en politisk vurdering”. I det enskilt längsta bidraget i boken diskuterar Hans Ebbing hur Skjervheims väg förde honom från en positivismkritik till en marxismkritik. Ebbing har ett polemiskt ärende och blandar, på ett inte helt lyckat sätt, tänkvärda resonemang med vad som närmast framstår som gammalt personligt groll med Skjervheim. Det senare hade utan vidare kunnat utelämnas.

Slutligen gör Olav Mjaatvedt en jämförelse mellan Skjervheim och Bourdieu. Jämförelsen utfaller till Bourdieus fördel, emedan denne reser krav på en ”deltagande objektivering”, det vill säga att forskaren även objektiverar sig själv och sin relation till forskningsobjektet. Ett självreflexivt förhållningssätt är säkerligen av godo, men jag kan inte se att detta är något trumf på hand att spela ut gentemot Skjervheim. Den-

nes poäng är snarare att människor tar ställning i olika frågor, att de anför argument för sina ställningstaganden, att de explicit eller implicit reser giltighetsanspråk för sina yttranden. Så snart man inlåter sig på dessa, och detta är nödvändigt för att förstå vad motparten säger och gör, befinner man sig i ett utbyte av argument, i en dialog som böljar fram och tillbaka, och motparten är inte längre blott ett sakförhållande bland andra i världen. Hos Bourdieu behåller forskaren överhanden: denne ”ser” saker som inte motparten ser, och någon symmetrisk relation föreligger inte. Jag menar att Mjaatvedt med fördel hade kunnat gå vidare och i sin diskussion involverat den kritik som Luc Boltanski i detta avseende riktat mot Bourdieu och kanske även den partiella kritik som till exempel Robin Celikates i sin tur riktat mot Boltanski.

Några av de kritiska punkter som sammantaget framkommer i boken är: Skjervheim var ingalunda någon norsk regimkritiker, som till exempel Rune Slagstad gjort gällande. Norsk samhällsvetenskap var heller inte så positivistisk som den massiva positivismkritiken tycks förespegla. Det är långtifrån klart vad Skjervheim egentligen avsåg med sitt kritiska motbud: en deltagande samhällsvetenskap. Även hos Skjervheim själv finns inslag av den objektivism och positivism som han så skarpt kritiserade. Att en forskares verk fortfarande är levande visar i mycket högre grad förekomsten av kritiska nyläsningar än av retrospektiva hyllningsskrifter. Måhända träffar Per Otnes rätt när han skriver att Skjervheims ”innflytelse i norsk samfunnsvitenskap er stor og utvilsom, men kanskje litt diffus”.

Carl-Göran Heidegren, Lunds Universitet

Christopher S. Parker & Matt A. Barreto, *Change they can't believe in: The Tea Party and reactionary politics in America*. Princeton: Princeton University Press, 2013

Inför det U.S.-amerikanska presidentvalet 2012 var Tea Party-rörelsen ett återkommande inslag i den utdragna och flitiga svenska medierapporteringen, men så mycket mer fick vi inte veta om rörelsen än att det handlade om en klart konservativ kraft. Att det var fråga om en reaktionär konservatism i Klu Klux Klans och John Birch Societys efterföljd, vars politiska stil den U.S.-amerikanska historikern Richard Hofstadter identifierade som paranoid redan på 1950-talet, om det berättades det inte.

Men de två statsvetarna Christopher S. Parker och Matt A. Barreto gör det desto grundligare med boken *Change they can't believe in: The Tea Party and reactionary politics in America*. Tea Party-retronymen återknyter skickligt till den så kallade tejudningen i Bostons hamn 1773 – startskottet för självständighetskampen gentemot det brittiska styret – samtidigt som den lanserar kärnvärdena i en samtida konservativ politik i USA: *Taxes Enough Already* (TEA). Själva retronymen förklarar nu varken Tea Party-rörelsens betydelse eller styrka, eller ens antyder att det handlar om en paranoid konservatism. Parker och Barreto gör det däremot med konsekvens.

Parker & Barretos argument är som de själva skriver enkelt. Argumentet gäller rörelsens anhängare, de som bär upp den och gör den bred, inte rörelseliten. Människor drivs till att stödja rörelsen genom den ängslan de känner av att se det Amerika de känner, landet de älskar, glida iväg – den förändring som de enligt bokens titel inte kan tro på. Bort glider det ”verkliga” Amerika: ett heterosexuellt, kristet, vitt, mestadels manligt medelklassland. Med det sätts hela deras livsform, allt de håller dyrt i fråga. Och det gäller att inte bara få stopp på förändringen, utan vända klockan åter. Att det handlar om en reaktionär konservatism, av liknande slag som Klu Klux Klans och John Birch Societys (historien upprepar sig inte), identifierar författarna med Hofstadters hjälp i dess paranoida drag, att de skulle vara utsatta för en konspiration, vilket får rörelsen att fabricera allehanda fakta och tro på dem. Och det är deras sätt att leva, hela deras värld, som är hotad av konspirationens subversiva krafter – av svarta, kvinnor och homosexuella. Mer än något annat triggade emellertid valet av Barack Obama till president 2008 uppkomsten av Tea Party-rörelsen enligt Parker och Barreto.

Är argumentet enkelt, är det nu inte lika lätt att ro i hamn empiriskt. Parallellen till Klu Klux Klan och John Birch Society är nog den del av argumentet som är svårast att validera. Historiska jämförelser av det slaget inbegriper med nödvändighet ett betydande mått av tolkning för att få fram rörelsernas likheter trots skillnaderna i tids-sammanhang. Begrepp som reaktionär konservatism förutsätter emellertid det för att bli verkligt meningsfulla. Och just sådana begrepp gör det möjligt att få grepp om ett politiskt fenomen som *Tea Party*-rörelsen utan att reducera den till några allmänna teoretiska bestämningar, eller göra den till något absolut historiskt unikt.

Att det verkligen handlar om en reaktionär konservativ rörelse och inte bara vanlig republikansk konservatism, demonstrerar författarna genom en lika genomtänkt som noggrann empirisk analys. Demonstrationen visar samtidigt vilket kraftfullt instrument en surveyundersökning kan vara när den – som här – skraddarsys för att pröva ett bestämt argument. Analysen grundas emellertid också på andra material som websidor. Författarna låter oss dessutom verkligen ta del av undersökningen. En konsekvent genomförd analys av själva argumentet in i minsta detalj kompletteras med ett utförligt nästan femtiosidigt appendix som behandlar hur surveyundersökningens samtliga begrepp operationaliserats, samt de genomförda regressionsanalyserna. Appendixet innehåller dessutom uppgifter om hur olika webb-sidor undersökts, samt en validering av surveyundersökningen visavi andra studier (och en del annat).

Eftersom undersökningen ägnas själva rörelsen, det vill säga dem som bär upp den, är surveymetodiken tillämpbar. Genom att rörelsen är så pass bred som den är låter den sig fångas i en urvalsundersökning. Undersökningen är inte bara skraddarsydd för Tea Party-rörelsen, utan sofistikerat genomförd. För att undvika exempelvis politiskt korrekta svar, ställdes respondenterna inför frågor om hur de skulle hantera en rad politiska dilemman. Ett systematiskt grepp i analysen är att jämföra uttalade Tea Party-anhängare med andra socio-politiska kategorier. Jämförelserna resulterar i påfallande systematiska skillnader mellan anhängare och motståndare till rörelsen, men också – vilket understryker att det handlar om en reaktionär konservativ rörelse –

mellan anhängare och vanliga konservativa republikaner. Dessutom lyckas författarna isolera en oberoende effekt i reaktionär riktning hos rörelsens anhängare efter att ha kontrollerat för andra faktorer som rasism, social dominans och andra.

I en kort recension, är det svårt att göra Parker och Barretos uppfinningsrika, utförliga och noggranna analys rättvisa. Låt mig dock peka på dess bredd. Anhängarna ringas således in såväl socio-demografiskt som politiskt och ideologiskt – inte minst obamarädslan är frapperande. När anhängarna väl identifierats, följer en analys i hela tre kapitel av hur de jämfört med andra U.S.-medborgare ställer sig till en rad frågor. Allt från frihet och patriotism, till immigrationen, medborgarskapet och homosexuellas ställning i samhället samt obamafobin sätts under luppen. Mycket kunde sägas om profilen på Tea Party-anhängarnas specifika politiska disposition. Här får det räcka med en, måhända oväntad sida av dispositionen: att anhängarna alls inte är patriotiska, det vill säga offervilliga, beredda att sätta nationens behov framför sina egna privata, utan snarare pseudopatrioter, måna om sina privilegier.

Parker och Barretos teoretiska grepp är mer socialpsykologiskt än institutionellt. Det är ju rörelsens anhängare som de intresserar sig för. Den reaktionära konservatismen förstår de som inte bara en politisk rörelse och därmed lokaliserad i historisk tid. Framförallt förstår de den som en politisk disposition hos rörelsens anhängare. I den dispositionen ligger exempelvis rädslan för förändring, för att förlora en värld som man inte bara gjort till sin, utan som man också anser sig ha en självklar rätt till. Ur den dispositionen växer den paranoida politiska stilen eftersom man inte kan se sig om annat än ett oförtjänt offer för förändringen.

Change they can't believe in ger oss något så ovanligt som en lika angelägen som skickligt genomförd politisk analys. Parker och Barreto är statsvetare, men deras analys kan lika gärna ses som politisk sociologi som statsvetenskap. Enligt min mening ger deras bok oss ett viktigt bidrag till förståelsen av den samtida högerradikalismen. Den ger oss vidare fruktbara uppslag till hur en undersökning av Sverigedemokraternas anhängare skulle kunna genomföras. Parker och Barretos arbete är helt enkelt en riktigt bra monografi som med fördel kunde användas i sociologiundervisningen: den ger oss inte bara viktig kunskap om ett brännande ämne, den ger oss samtidigt insikt i hur sådan kunskap kan tas fram.

Mats Franzén, Uppsala Universitet

Tiqqun, *Teorin om Bloom*. Göteborg: Korpen Koloni, 2013

Ludwig Wittgenstein sade en gång att filosofens arbete utgörs av ett sammanförande av påminnelser för ett specifikt syfte. Detsamma skulle kunna sägas om ett samhällskritiskt arbete. Författarkollektivet Tiqquns skrift *Teorin om Bloom* är ett gott exempel på just ett sådant, där den fragmentariska framställningen kan betraktas som en sammanställning av obehagliga ledtrådar till en alltför fasansfull helhet: biomaktens och skådespelssamhällets nära nog fullständiga herravälde över vårt sociala liv. Enligt *Teorin om Bloom* lever vi i ett alltomfattande socialt system, ett imperium, som bit för bit tömmer vår tillvaro på varje form av meningsfullhet förutom den nihilistiska njutning som står att finna i tomheten själv. I ångesten inför den tomhet som bebor henne och inför gemenskapernas sönderlitenhet flyr hon in i konsumtionssamhällets ekorrhjul av artificiell begärsproduktion, in i skådespelens spegelsalar av representationer och varje form av upplevelse som utlovar en befrielse från henne själv och tillvarons substanslöshet. I ett samhälleligt tillstånd av alltomfattande främlingskap – i ett tillstånd av *Bloom* – rör sig individen mellan farsens och tragedins ytterligheter, i en karnevalisk flykt undan den mänskliga existensens grundläggande erfarenhet av ändlighet och utsatthet.

Genom sin fundamentala kritik av detta sociala system, tillsammans med att denna kritik uttrycks på ett språk och i en form som ständigt tangerar gränsen för det begreppsligt meningsfulla, framträder *Teorin om Bloom* som ett i grunden anti-socialt verk. Anti-socialt i den meningen att det inte fullt ut kan skrivas in i den rådande symboliska ordningen och ständigt befinner sig i en rörelse ut mot det icke-meningsfullas territorier. Anti-socialiteten skulle visserligen kunna betraktas som en bristens eller tomhetens socialitet, men det kan inte förnekas att den även är anomalins, brottets och därmed också förnyelsens socialitet.

I sin tidsdiagnosticerande analys av detta samhälleliga tillstånd framträder *Teorin om Bloom* inte bara som ett samhällskritiskt utan också som ett poetiskt verk. Precis som filosofen i sitt arbete söker finna de rätta orden i sin strävan efter att ställa de rätta frågorna och bryta upp det förgivettagna, bemödar också poeten sig om att finna de ord som bäst förmår framställa en värld som överskrider det prosaiskt avbildade och förstelnade. Det poetiska kännetecknas av ett skapande av en sanning som ligger bortom det uppenbara, som alltid innebär en förskjutning i förhållande till det givna och som inom sig bär på fröet till det Nya. Poesin kan härmed ses som ett uttryck för en negativitet som både är en förstörelseakt och ett skapelseakt. Kanske är det i sammanhanget passande att tänka på Jacques Lacans ord om att vi inte söker poesin för vishetens skull, utan för vishetens demontering. Det vore inte orimligt att se *Teorin om Bloom* som ett instrument för en sådan demontering som söker nå fram till det som saknar mening, det icke-reducerbara, eller med ett annat ord, det *traumatiska*. Teorins uppgift är att iscensätta en negerande rörelse genom symptom efter symptom i syfte att avtäcka den sociala ordningens inneboende trauma: den mänskliga existensens grundläggande intighet. Det samhälle som kännetecknas av Bloom är ett samhälle där denna existentiella intighet, denna den mänskliga erfarenhetens ursprungliga er-

farenhet, genomsyrar hela det sociala livet. Alienationen är inte längre blott ett undantag, utan har totaliserats och erfars av de handlande subjekten som den enda möjliga verkligheten. Följden blir att vi inte längre kan tala om en erfarenhet av tomhet utan istället måste tala om varje erfarenhet som en tomhetens erfarenhet. Människan är inte längre ett alienerat subjekt, eftersom detta skulle förutsätta hennes nu förlorade möjlighet att förhålla sig till alienationens utsida. Vad som skett är att alienationen i stället har blivit konstitutiv för den mänskliga erfarenheten som sådan och individen framträder som det enskilda uttrycket för en transsubstantiation, för det yttersta förkroppsligandet av intigheten. Det är det ”slutgiltiga förverkligandet av det allmänna mänskliga väsendet, som just är frånvaron av väsen, ren utsatthet och ren tillgänglighet: *en larv*”. Men en larv är aldrig någontings slutpunkt utan utgör ett stadium i en metamorfos mot någonting ännu inte existerande. Här påminns vi om André Greens ord att intigheten markerar skillnaden mellan det som är dött och det som ännu inte är fött. Intigheten är med andra ord inte liktydigt med det fullständiga negerandet av det som är, utan måste i stället i sin positivitet ses som en skapande kraft, en öppning ut mot det som vi ännu inte fullt ut kan föreställa oss.

Vi minns den berömda frasen av Beckett: ”There are many ways in which the thing I am trying in vain to say may be tried in vain to be said”. Samtidigt som det är en sådan vanmäktighet som kännetecknar Bloom, både samhällets allmänna *Stimmung* och det enskilda subjektets *Lebenswelt*, visar verket *Teorin om Bloom* genom sin blotta förekomst på motsatsen, på en öppning mot den immanenta förändringens möjlighet. Det samhälle där tomhetens erfarenhet blivit konstitutiv för det sociala livet har visserligen visat sig synnerligen framgångsrikt i framställandet av sig självt som oundvikligt. Personifikationen må vara ett metodologisk misstag, men speglar också den försåtliga tron på herraväldet som ett externt något med styrkan hos en naturkraft och utgör ett alltför lättvindigt fränkännande av vårt eget ansvar för dess herravälde.

”Tiqqun är en frälsningens *process*, förlossningen som kommer med ett återuppbyggande av meningens enhet med livet, med alla tings upprättelse *genom människors handlande*”. Verket uppdagar ett brott med det förgivettagna och är själv otvivelaktigen en del i dess uppkomst. Det är emellertid ett brott som aldrig kan tas för givet, som vore det någon sorts *deus ex machina*, utan det förutsätter förekomsten av aktörer som så att säga bär brottets arv, dess Ariadnestråd, tillbaka in i framtiden, som genom ett medvetet betvingande av det kontingenta upprätthåller rupturen i ordningen och tvingar fram det Nya. *Teorin om Bloom* är i sig själv en profetia om det radikala brottets möjlighet. I den mån det verkligen handlar om en profetia beror på om vi förmår uppfatta den som just en profetia och utifrån detta väljer att agera som om ett utträde ur *Bloom* vore möjligt.

Lennart E. H. Räterlinck, Uppsala Universitet

Roberto Mangabeira Unger, *The religion of the future*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2014

De klassiska sociologiska tänkarnas verk inrymde och växte fram ur kritiska impulser, men i vilken utsträckning dessa kan förstås som ”religiösa” är en komplicerad fråga. Under 1900-talet och fram till idag har det förts en omfattande debatt kring moderna kritiska och politiska strömningars relationer till religiösa arv. Kontentan av denna debatt kanske kan sammanfattas i frågorna kring strukturlikheter, indirekta samt direkta influenser mellan teologiska och förment sekulära tankefigurer, berättelser och målsättningar, samt hur sådana skall värderas. Medan vissa har betraktat exempelvis tanken om marxismen som en immanent eskatologi som en anklagelse, har andra medvetet omfamnat denna figur som någonting positivt.

Roberto Mangabeira Unger, en av samtidens stora tänkare och kritiska gestalter inom en rad discipliner, nöjer sig inte med att fastslå både strukturlikheter och influenser mellan teologi och samhällskritik: han föreslår faktisk att skapa en helt ny religion. Han tar som flera tänkare före honom på sig den profetiska manteln, men ovanligt självmedvetet. Detta innebär dock inte att Unger har gett upp en religionskritisk tradition. Snarare driver han både tillägnet av ett religiöst arv och avskiljandet av antaganden och förhoppningar kring ett liv efter döden eller en metafysisk verklighet till sin spets, i en dubbel rörelse. Han utgår från ett konstaterande av människans dödlighet, men vill samtidigt bevara och föra vidare en ”tro”, han vill värna mänsklighetens ”ande” och han talar om en ”profetisk kärna”. Men den tro Unger talar om, är inte tron på en metafysisk verklighet, en evig Gud eller ett liv efter döden, utan det handlar snarare om förhoppningen om att skapa en ny samhällsordning, vars framväxt vi inte kan ta för given. Mänsklighetens ande benämner förhållandet att ingen berättelse, ingen social ordning, ingen given uppsättning handlingsmönster, fullständigt ringar in och uttömmar människans möjligheter. Den profetiska kärna han hänvisar till, består av förslag till en omorientering av den mänskliga tillvaron mot bakgrunden av en rekonstruktion av samhället.

Att koncist sammanfatta Ungers argumentation ter sig nästan omöjligt – *The religion of the future* kondenserar en väldig mängd kunskap och nyanserade överväganden på ett stort antal områden. Det är med andra ord ett monumentalt verk och Unger är en systematisk tänkare som ständigt inför nya begrepp och fina begreppslika distinktioner. Men kort kan noteras att Unger utgår från vissa grundläggande förhållanden som präglar den mänskliga tillvaron samt söker skilja mellan det vi måste lära oss leva med och det vi kan och bör förändra.

Den mänskliga tillvaron karaktäriseras enligt Unger av dödlighet, grundlöshet – vi befinner oss i ett universum som ytterst bara råkar vara beskaffat som det är beskaffat, utan att ha något specifikt syfte eller ta några särskilda hänsyn till våra önskemål – och outsläckliga begär, som ständigt driver oss vidare, som eftersom de är mimetiska driver oss att begära det andra begär och som förvandlar varje ögonblick av fullkomlig lycka till ett övergående tillstånd. Vår tillvaro är med andra ord djupt problematisk.

Detta faktum har filosofiska, religiösa och ideologiska traditioner försökt hantera

genom att hänvisa till en allsmäktig, välvillig Gud, eller en falsk identifikation med universum eller varat som helhet, eller genom att hoppas på en framtida, mer fullkomlig social ordning. Men dessa lösningar reducerar det enda goda vi faktiskt besitter – vårt liv, här och nu – till förmån för någonting som kanske (och ofta: förmodligen inte) kommer att ske. Vi offerar nuet på den inbillade framtidens altare. Dessutom tenderar vi, när vi förtränger insikten i livets ändlighet, att fastna i rutiner, i ett förstenat jag som förkväver livskänslan. Istället för att dö en gång, som vi måste, dör vi lite hela tiden, i onödan. Även de mest privilegierade tvingas välja en väg i livet och fastnar lätt i antingen förstelnade rutiner eller en oförmåga att välja överhuvudtaget, som gör livet tomt och sterilt snarare än allomfattande. Och många miljoner människor är fast i fattigdom och förnedring, eller dör i tortyr och våldsamma konflikter. Likväl bär vi på det överflöd av möjligheter Unger kallar människans ”ande”. Medan vår dödlighet, vår grundlösa existens och våra ständigt pockande begär är element av vår tillvaro vi inte kan undfly, är vår förminskning av oss själva onödig. Den är någonting vi oftast accepterar som ”nödvändig”, men detta är en falsk nödvändighet.

Unger menar att de samtida socioekonomiska förhållandena är sådana att hans nya religion är påkallad och flera faktorer utövar ett förändringstryck. De monoteistiska världsreligionerna och deras ideologiska efterträdare har inspirerat alltfler människor att i sig själva igenkänna en väldig potential större än någon faktiskt ordning och i radikal kontrast till den utträkning, fattigdom eller förnedring som karaktäriserar stora delar av livet för de flesta. Men vi kan inte utvecklas vidare om vi inte släpper våra illusioner och ser tillvaron som den faktiskt är. Samtidigt präglas världen fortfarande till stora delar av fattigdom, förtryck, förminskning och människor, medan allt fler har svårt att ta världsreligionernas trosuppfattningar på allvar. Unger privilegierar den ”strid med världen” som återfinns primärt inom de stora monoteistiska religionerna, men han vill rädda denna ansats genom att utveckla den vidare bortom tron på Gud och förhoppningar om ett liv efter döden. Här förespråkar Unger inte ”djup jämlikhet” – målet för 1900-talets totalitära socialism – utan snarare ”djup frihet”, en social ordning som ger utrymme för permanent innovation, för ett ständigt experimenterande istället för underkastelse under en given ordning. Han förespråkar frihet från materiellt och andligt förtryck och menar att lönearbetet bör fasas ut och ersättas av fritt arbete och samarbete mellan likar, medan maskiner bör överta trista, repetitiva funktioner.

Framförallt, hävdar Unger, bör människan förgudligas, det vill säga vi bör tillskriva oss själva vissa, men inte alla, av de egenskaper vi tenderat att projicera på gudar: vi bör eftersträva vitalitet och spontanitet i ett livets levande överflöd, men däremot avsäga oss strävan efter evighet och allvetande, som karaktäriserar den förgudning av människan Unger kallar ”Prometheanism”. Vi bör vara öppna för vår egen bräcklighet och ofullkomlighet och omfamna det högsta goda – varken ett evigt liv efter döden, ett kommande rättvist rike eller en post-revolutionär social ordning, utan livet här och nu. Men söka omgestalta detta. Kritiker kan förmodligen peka på det problematiska i hans privilegierande av primärt monoteistiska religiösa arv med rötter i västra Asien och Europa över alla alternativ och på det orättvisa i vissa av hans kritis-

ka invändningar mot religiösa traditioner. Andra kanske ifrågasätter varför han inte hoppas mer på en förvandling av själva den mänskliga naturen, något som Unger inte förespråkar. Vidare kan en kritisk läsare undra om Ungers ansats egentligen är så nydanande: i grunden omfattar han en kärna av en etisk universalism, eller snarare ett budskap om frihet och kärlek bortom moraliska system, som det värdefullaste i religiösa arv, med ett särskilt fokus på monoteistiska världsreligioner i kombination med en polemik mot metafysiska förhoppningar om en evig Gud eller liv efter döden – i sig knappast en originell position. Men det är ändå fascinerande att en så uppbyren gestalt inom akademins mainstream och det politiska livet på fullt allvar förespråkar en ny, global religion.

Jon Wittrock, Södertörns Högskola